

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОМПРОМІСУ

Єна І.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності
Запорізького національного університету
<https://orcid.org/0000-0002-7757-8076>
ena-irina@ukr.net*

Алімов К.О.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Запорізького національного університету
<https://orcid.org/0000-0002-5053-0945>
alimov.kirill9499@gmail.com*

Єна І.В., Алімов К.О. Відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням як умова реалізації кримінального процесуального компромісу.

Розв'язання конфлікту між державою і злочинцем із використанням каральних заходів ще до недавнього часу було основним засобом боротьби зі злочинністю. Процес гуманізації кримінального, кримінального процесуального законодавства України докорінно змінив ситуацію і викликав потребу удосконалення кримінальної процесуальної форми, впровадження нових інститутів, функціонування яких забезпечить захист інтересів суспільства і держави.

Цим і була обумовлена поява у суб'єктів кримінального процесу можливості вирішити кримінально-правовий конфлікт шляхом досягнення компромісу та укладання угоди. Відповідні норми були закріплені Кримінальним процесуальним кодексом України. Основною метою таких нововведень є спрощення судової процедури, підвищення ефективності роботи правоохоронних органів.

Аналіз статистичних даних свідчить про активне застосування компромісу у практичній діяльності правоохоронних органів і позитивний вплив на процес врегулювання правових конфліктів у кримінальному провадженні.

Але, не дивлячись на успішність і популярність цього інституту, все ж таки є ряд проблемних питань, виникнення яких обумовлено необхідністю оперувати не тільки нормами кримінального процесуального законодавства, а і інший галузей права – цивільного, цивільного процесуального.

Дійшли висновку, що законодавчі положення вказаних нормативних актів іноді є непослідовними, суперечливими і вимагають детального врегулювання у кримінальному процесуальному законодавстві. У повній мірі це стосується і питань відшкодування шкоди завданої потерпілому кримінальним правопорушенням, що є однією із умов реалізації кримінального процесуального компромісу. Нажаль, і досі, ні Цивільний, ні Цивільний процесуальний, ні Кримінальний процесуальний кодекси України оперуючи поняттям «шкода», навіть не визначають його сутність. Це викликає складнощі правозастосування. На практиці поняття «шкода» часто ототожнюються з іншими, такими як «збитки», «втраати», тощо.

Адже, це поняття є ключовим і визначальним, оскільки дає розуміння про особливості реалізації такої специфічної функції кримінального процесу, як відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, яка представляє собою діяльність суб'єктів кримінального процесу (та їх представників), права яких порушені протиправним посяганням. Такий напрямок діяльності направлений, на відновлення порушених прав (матеріального, нематеріального характеру), інтересів потерпілого або держави. Саме цим обґрунтовується актуальність даного дослідження.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, шкода, компроміс, угода, відшкодування.

Yena I.V., Alimov K.O. Compensation for damage caused by a criminal offense as a condition for implementing a criminal procedural compromise.

Until recently, the resolution of the conflict between the state and the criminal with the use of punitive measures was the main means of combating crime. The process of humanizing the criminal and criminal procedural legislation of Ukraine fundamentally changed the situation and caused the need to improve the criminal procedural form, introduce new institutions, the functioning of which will ensure the protection of the interests of society and the state.

This was the reason why the subjects of the criminal process had the opportunity to resolve the criminal legal conflict by reaching a compromise and concluding an agreement. The corresponding norms were established by the Criminal Procedure Code of Ukraine. The main goal of such innovations is to simplify the court procedure and improve the efficiency of law enforcement agencies.

The analysis of statistical data shows the active use of compromise in the practical activities of law enforcement agencies and the positive impact on the process of settling legal conflicts in criminal proceedings.

But, despite the success and popularity of this institute, there are still a number of problematic issues, the emergence of which is due to the need to operate not only with the norms of criminal procedural legislation, but also with other branches of law - civil, civil procedural.

We came to the conclusion that the legislative provisions of the specified normative acts are sometimes inconsistent, contradictory and require detailed regulation in the criminal procedural legislation. The legislative provisions of which are sometimes inconsistent and contradictory. This fully applies to issues of compensation for damage caused to the victim of a criminal offense, which is one of the conditions for the implementation of a criminal procedural compromise. Unfortunately, until now, neither the Civil, nor the Civil Procedure, nor the Criminal Procedure Codes of Ukraine, operating with the concept of "damage", do not even establish its essence. This causes difficulties in law enforcement. In practice, the concept of "damage" is often identified with others, such as "damages", "losses", etc.

But this concept is key and defining, as it provides an understanding of the specifics of the implementation of such a specific function of the criminal process, such as compensation for damage caused by a criminal offense, which is the activity of the subjects of the criminal process whose rights have been violated by an illegal encroachment and their representatives. This line of activity is aimed at restoring violated rights (material, non-material), interests of the victim or the state. This justifies the relevance of this study.

Keywords: criminal offense, damage, compromise, agreement, compensation.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що відбуваються у сучасному українському суспільстві вирізняються поширенням гуманістичних ідей, які пронизують усі сфери суспільного життя і є основою державного управління та державно - правової діяльності.

Конституція України створила умови для реформування системи кримінальної юстиції, і сьогодні ми можемо спостерігати активний процес гуманізації кримінального, кримінального процесуально-го, кримінально-виконавчого законодавства та відхід у минуле використання каральних заходів для розв'язання конфлікту між державою і злочинцем, що до недавнього часу було основним засобом боротьби зі злочинністю.

Результатом запровадження гуманістичних цінностей стало внесення змін до Кримінального, Кримінально-виконавчого кодексів України, і прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), яким було зафіксовано охоронний тип кримінального процесу, про що свідчить закріплення в якості основного завдання кримінального провадження - захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Це, у свою чергу, викликало потребу удосконалення кримінальної процесуальної форми, впровадження нових інститутів, функціонування яких забезпечить захист інтересів суспільства і держави. Виходом із ситуації стала поява у суб'єктів кримінального процесу можливості вирішити кримінально-правовий конфлікт шляхом досягнення компромісу та укладання угоди. Запровадження такої процедури мало на меті не тільки гуманізацію кримінального процесу, а і спрощення судової процедури, підвищення ефективності роботи правоохоронних органів, оскільки застосування існуючих репресивних заходів щодо злочинців не дозволяє повною мірою забезпечити якісну боротьбу зі злочинністю.

Стан опрацювання проблематики. Законодавчі та практичні питання процедури досягання кримінального процесуального компромісу та укладання угоди знаходяться у колі наукових інтересів таких вчених, як Л.М. Лобойко, В.Г. Лукашевич, С.М. Туркота, Г.О. Усатий, Г.Ю. Сасенко, Я.Ю. Ко-

нюшенко, Л.Д. Удалова, А.П. Макаров, В.А. Шкелебей, О.О. Лесяк, І.О. Кісліцина, тощо. Але єдиної думки щодо доцільності існування такого інституту немає і досі.

Метою статті є дослідження на основі положень національного кримінального процесуального, цивільного, цивільного процесуального законодавства особливостей відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням як суттєвої умови досягнення компромісу у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Компроміс (лат. *compromissum* – угода, договір) – угода між представниками різних інтересів на основі взаємних поступок [1, с. 1960197].

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає компроміс, як згоду з ким-небудь, що досягається взаємними поступками; поступка заради досягнення мети [2, с. 562].

Кримінальний процесуальний компроміс – це система процесуальних норм, що регулюють процедуру укладення угоди між конфліктуючими сторонами (державою в особі її правоохоронних органів і потерпілою особою, з одного боку, та особою, яка вчинила злочин – з іншого) на основі закріплених у законі чітких правил надання поступок і гарантій їх виконання [3, с. 55].

Сьогодні можна констатувати, що компроміс активно застосовується на практиці, став для сучасного українського суспільства важливим елементом правової культури та позитивно впливає на процес врегулювання правових конфліктів. Про це свідчать і статистичні дані.

Так, наприклад з моменту введення у дію положень глави 35 КПК України яким запроваджувалось провадження на підставі угод, тільки за період з 12 листопада по 31 грудня 2012 року судами було ухвалено 58 вироків на підставі угод. І ця кількість з раками збільшувалась.

У 2020 році апеляційними, загальними судами було розглянуто 112.770 кримінальних проваджень на підставі угод. Із них 5.983 завершилися постановленням вироку на основі укладення угоди про примирення, 8.947 вироків на основі угоди про визнання вини¹. У 2022 році апеляційними, загальними судами було розглянуто 113.263 кримінальних проваджень на підставі угод. Із них 3.946 завершилися постановленням вироку на основі укладення угоди про примирення, 8.366 вироків на основі угоди про визнання вини².

Тобто, можна констатувати позитивний вплив компромісу на процес врегулювання правових конфліктів.

Але не можна стверджувати, що це набуття сучасності. Перші прояви такого інституту можна відстежити ще з часів Київської Русі. Наприклад, Руська Правда, яка була основним джерелом права тих часів, закріплювала правило, відповідно до якого, якщо хтось кого ударить батоном, рукояткою меча чи просто рукою, то має заплатити 12 гривень за образу. Також передбачалась можливість вибору потерпілим засобів покарання винуватого: тілесне покарання чи грошове стягнення [4, с. 551].

У схожому вигляді сучасний кримінальний процесуальний компроміс передбачений рядом кримінальних процесуальних норм, які встановлюють порядок укладання угод про примирення, або визнання вини.

При укладанні угоди компроміс має подвійний характер, відповідно до двох видів угод.

З одного боку компроміс при укладенні угоди про примирення між потерпілим в підозрюванім, обвинуваченим полягає у тому, що підозрюваний/обвинувачений вживає заходи направлені на відшкодування потерпілому збитків завданих кримінальним правопорушенням та здійснює інші дії, направлені на примирення, а потерпілий відмовляється від підтримання обвинувачення.

З іншого, при укладанні угоди про визнання вини компроміс полягає у визнанні підозрюванім/обвинуваченим своєї вини, а слідчий, прокурор погоджуються на призначення менш суворого покарання [5, с. 72-73].

Із сказаного можна зробити висновок, що і за часів Київської Русі і за сучасності основною метою компромісу, і як наслідок укладання угоди, є відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням, а покарання має похідне значення.

---

¹ Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2020 році *Опрацьовано статистичні дані Державної і судової адміністрації України, Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.* URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Stan_Pravosuddya_Criminal_2020.pdf (дата звернення 27.03.2023).

² Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2021 році *Опрацьовано статистичні дані Державної судової адміністрації України, Офісу Генерального прокурора, Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.* URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/237927-stan-zdiisnennya-pravosuddya-u-kriminalnikh-provadhennyakh-ta-spravakh-pro-adminravoporushennya-analiz-kks-vs> (дата звернення 25.03.2023).

Законодавець у ст.ст. 471, 472 КПК України, визначаючи зміст угоди про примирення, закріпив положення, відповідно до якого обов'язково повинно бути встановлено розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, визначено строк її відшкодування чи встановлено перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення

В теорії кримінального процесу використовуються дані різних галузей права, наук. От і в даному випадку КПК України оперує поняттям «шкода», яке є одним із основоположних інститутів цивільного права, який стоїть на захисті законних прав та інтересів суб'єктів правовідносин, в тому числі тих, які виникають між учасниками кримінального процесу при досягненні компромісу та укладанні угоди.

Але, на жаль і досі у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) не закріплено сутність поняття «шкода», і в теорії цивільного права це поняття досить часто ототожнюється із поняттям «збитки». Не мітить таких положень і КПК України, хоча ці поняття використовуються у конструкції норм. І знов ми можемо зробити висновок, що поняття «шкода» і «збитки» не розмежовуються.

Такий висновок можна зробити, наприклад, із положення закріпленого п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України, яке передбачає підстави для проведення експертизи, і закріплено, що слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо ... визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

Етимологічно слово «шкода» польського походження. Перекладається як втрата, збиток. В загально-теоретичному розумінні зменшення або знищення майнової, немайнової чи іншої сфери потерпілого [6].

Шкода – це негативний наслідок порушення особистих немайнових та майнових прав фізичної, юридичної особи (потерпілого, цивільного позивача), їх знецінення внаслідок здійснення посягання (кримінального правопорушення).

Питання шкоди при досягненні кримінального процесуального компромісу є ключовим, оскільки кримінальним процесуальним законом передбачено суттєві умови при дотриманні яких може бути укладена угода кожного з видів. І спеціальною умовою є *встановлення розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням та визначення строку її відшкодування*.

Включивши ці умови до угоди про примирення, особа, яка зазнала втрат внаслідок вчинення кримінального правопорушення отримує реальну можливість їх відшкодувати та відновити порушені права¹.

Кримінально-процесуальна функція забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням – це обумовлений завданнями кримінального провадження напрямок діяльності потерпілого, цивільного позивача, його представника та законного представника, слідчого, прокурора, спрямований на відновлення порушених кримінальним правопорушенням майнових та немайнових прав та законних інтересів потерпілого або держави, що реалізується за допомогою кримінально-процесуальних засобів у формі, регламентованій кримінальним процесуальним законодавством [7, с. 23].

Що стосується встановлення розміру шкоди завданої кримінальним правопорушенням, то КПК України закріплюючи норму відповідно до якої розмір шкоди, що підлягає відшкодуванню, визначається судом або вирішується у порядку цивільного судочинства, логічно відсилає до цивільного та цивільного процесуального законодавства України. В якому чітко зафіксовано принцип повного відшкодування шкоди, а саме у ч. 3 ст. 22 ЦК України зазначено, що особа, право якої порушено, може вимагати повного відшкодування заподіяних їй збитків, якщо законом або договором не передбачено відшкодування збитків у меншому розмірі [8].

Також, при визначенні розміру слід керуватись роз'ясненнями, які надані у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 3 від 31.03.89 року «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочинцем, і стягнення безпідставно нажитого майна», відповідно до яких при визначенні розміру шкоди слід виходити з цін на майно, що діють у даній місцевості на час розгляду справи, і застосовувати встановлені нормативно-правовими актами для даних випадків кратність, коефіцієнти, індекси, податок на добавлену вартість, акцизний збір, тощо. А також слід уникати навмисного заниження і завищення розміру відшкодування. Тобто, розмір відшкодування має бути реальним, доведеними та погодженими сторонами компромісу.

¹ Порядок відшкодування (компенсації) потерпілому шкоди у кримінальному провадженні, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення, врегульовано нормами Глави 9 КПК України.

Що ж стосується визначення строку відшкодування шкоди, то, відповідно до ч. ст. 127 КПК України, підозрюваний, обвинувачений має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду. Але, на нашу думку, це повинно статись тоді, коли в процесі розслідування буде встановлено і доведено наявність причинно-наслідкового зв'язку між протиправними діями підозрюваного, обвинуваченого якими порушено права потерпілого, цивільного позивача і наслідками у вигляді шкоди. Оскільки, вид та розмір шкоди завданої кримінальним правопорушенням є обставинами, які підлягають обов'язковому доказуванню у кримінальному провадженні (п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України). Доказування обвинувачення, висунутого підозрюваному, обвинуваченому, нерозривно пов'язано з процесом доказування виду й розміру заподіяної ними шкоди [9].

Таким чином, вважаємо, що строк відшкодування шкоди має встановлюватись сторонами на основі домовленостей при досягненні компромісу. При цьому слід врахувати, що цей строк має бути реальним з врахуванням матеріального становища підозрюваного, обвинуваченого.

Висновки. Враховуючи наведене, слід констатувати, що питання відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок вчинення щодо нього кримінального правопорушення ускладнюється непослідовністю, а іноді і суперечливістю законодавчих положень. Це ускладнює процедуру досягнення компромісу і укладання угоди у кримінальному провадженні. І вимагає детального врегулювання у кримінальному процесуальному законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Осипова Н.П. Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: Українська енциклопедія ім. П.М. Бажана, 2001. Т. 3: Компроміс. 196 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з додатками і доповненнями) / за ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Парфіло О.А. Кримінально-процесуальний компроміс – необхідність продиктована часом. Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22-23 березня 2001 р.) Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. С. 53–56.
4. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право: підручник. Київ: А.С.К., 2007. 848 с.
5. Єна І.В. Кримінальний процесуальний компроміс. *Запорізькі правові читання: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 р. Запоріжжя, 2020. С. 71–73.
6. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ: «Українська енциклопедія», 2003. Т. 6: Т-Я, 736 с. URL: <https://leksika.com.ua/legal> (дата звернення 25.03.2023).
7. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 40 с.
8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. URL: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk> (дата звернення 23.03.2023).
9. Віденко Є.В. Цивільний позов у кримінальному провадженні України як «інструмент» захисту прав потерпілого. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 368–370. URL: http://www.pap.in.ua/5_2014/110.pdf (дата звернення 27.03.2023).